

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

XIX ƏSR QAZAX MAARİFÇİLƏRİ

fənninin

P R O Q R A M I

Magistr hazırlığı üçün

BAKİ -2016

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ**

XIX ƏSR QAZAX MAARİFÇİLƏRİ

fənninin

P R O Q R A M I

Magistr hazırlığı üçün

*Bakı Dövlət Universitetinin Rektorunun
20 iyun 2016-cı il tarixli, R-69 sayılı əmri
ilə təsdiq edilmişdir.*

BAKİ -2016

Tərtib edən: **Kəmalə Nurulla qızı Nəcəfova**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Redaktor: **Ramiz Əskərov**
filologiya üzrə elmlər doktoru

Rəyçilər: **Firuzə Ağayeva**
filologiya üzrə elmlər doktoru
Elman Quliyev
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Fənnin tədrisinə dair izahat

*Tədris planında fənnə 15 saat müəhazirə,
15 saat seminar ayrılmışdır*

Bakı Dövlət Universitetində türk xalqlarının, eləcə də qazax xalqının ədəbiyyatı 40 ilə yaxındır ki, tədris olunur. Türk xalqlarının tarixi qədim, onların qarşılıqlı iqtisadi, siyasi və mədəni əlaqələri zəngindir. Bu xalqlar içərisində qazax xalqının öz yeri var. Qədim və zəngin ənənələrə malik bu xalqın ədəbiyyatında XIX əsrdən başlayan, ümumədəni hərəkatın tərkib hissəsi olan maarifçilik cərəyanı qazax yazılı ədəbiyyatının inkişafında, qazax xalqının siyasi, iqtisad, sosial, mənəvi, estetik, fəlsəfi, dini görüşlərini ifadə edən özünəməxsus milli şüurunun oyanmasında, millətin tərəqqisində, milli dövlətçilik ideallarının formalaşmasında böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Odur ki, XIX əsr qazax maarifçilərinin yaradıcılığı türk xalqlarının ədəbiyyatında xüsusi bir mərhələ təşkil edir. Bu səbəbdən maarifçilik sahəsində xüsusi xidmətləri olan Çokan Vəlixanov, İbray Altınşarin, Abay Kunanbayev kimi qazax maarifçilərinin yaradıcılığını, ədəbi irsini dərinləndirən öyrənmək böyük əhəmiyyətə malikdir.

Fənnin tədrisində məqsəd: “Türk xalqları ədəbiyyatı” ixtisası üzrə magistr təhsil pilləsində oxuyan tələbələr üçün nəzərdə tutulmuş “XIX əsr qazax maarifçiləri” fənninin tədrisi zamanı qazax ədəbiyyatında maarifçilik ideyalarının yaranması, bu sahədə Ç.Vəlixanov, İ.Altınşarinin xidmətləri, realist qazax ədəbiyyatının banisi A.Kunanbayevin yaradıcılığının öyrənilməsi məqsədi qarşıya qoyulmuşdur.

Magistrlər “XIX əsr qazax maarifçiləri” fənnini öyrən-

məklə bilməlidir:

- a) Türk xalqları ədəbiyyatında maarifçiliyin tarixi, formalaşması, inkişafı, mərhələləri;
- b) Qazaxıstanda maarifçilik hərəkatı;
- c) Təkcə Qazaxıstanda deyil, bütövlükdə türk dünyasında maarifçiliyin təbliğ edilməsi;
- d) Müasir türk dünyasında maarifçiliyin əhəmiyyəti;

Magistrlər müasir dünyada maarifçiliyin təbliğ etməyin yollarını bacarmalıdır.

Maarifçilikdə üsul, vasitə, metodik biliklərə yiyələnməlidir.

Fənnin tədris planındakı yeri:

“XIX əsr qazax maarifçiləri” fənni 060201-Ədəbiyyatşünaslıq (“Türk xalqları ədəbiyyatı”) ixtisaslaşması üzrə tədris olunur. Magistratura üzrə tədris planında seçmə fənn (İF-M5660) olaraq yer alır.

Fənnin tədris üsulları: mühazirə, seminar, fərdi işlər, kollokvium

Fənn proqramı tədris planında nəzərdə tutulan saatlara uyğun olaraq tərtib edilmişdir.

Mövzular və onların məzmunu

1.Qazax maarifçiliyinin yaranmasında folklor ilkin qaynaq kimi. Qazax xalq nəğmələri. Nəğmələr-jirlarda milli təsəvvürlərin əksi. “Koştasu” nəğmə janrında fəlsəfi ümumiləşdirmələr. Nəğmə janrından poeziyaya keçid.

Qazax xalq dastanları. “Qoblandı Batır”ın türk dastançılığında yeri. Dastanda əsarətə qarşı mübarizə, azadlıq müharibələri. Dastan qəhrəmanlarının şəxsində xalqın ideal qəhrəman təsəvvürləri. Dastan qəhrəmanı vətənin qoruyucusu, xalqın mənafeyinin müdafiəçisi kimi. “Qənbər Batır” dastanında hakim təbəqə nümayəndələri ilə xalq arasında ziddiyyətin əksi, vətənpərvər el qəhrəmanlarının ideallaşdırılması.

Qazax aşiqanə dastanlarında eşq və qəhrəmanlıq motivləri. “Kozı Körpeş və Bayan Slu” dastanında XVIII əsr qazax feodal həyatının əksi. Yazılı ədəbiyyatın inkişafında xalq nəğmələri və dastanlar mühüm mənbə kimi.

Qazax akın poeziyası. Akınlar xalqın arzuları və ideallarının tərənnümçüsü kimi. Qazax akın poeziyasının ilk nümayəndəsi – Bukar Jırau (1693-1787). XVIII əsrdə akın yaradıcılığının geniş vüsət qazanması. Bukar Jıraunun davamçıları – Dövlət Babatay oğlu (1802-1871), Şortanbay Kanay oğlu (1818-1881) yaradıcılığında keçmişin ideallaşdırılması. Qazax həyatının ictimai bəlalərinin akın poeziyasında əksi. Bu tendensiyanın görkəmli nümayəndələri - Şal Kulekə oğlu (1760-1831), Süyümbay Aran oğlu (1827-1896), Birjan Jal Kojağul oğlu (1834-1897). XIX əsr akın poeziyasında Məhəmbət Ötemisoğlunun (1804-1846) lirikasının tarixi əhəmiyyəti. Onun kəndli hərəkətində iştirakı və şahidi olduğu tarixi hadisələri təsvir etməsi. Məhəmbət Ötemisoğlunun lirikasında

xalqın üsyankarlı və kəndli hərəkətinin gedişinin əksi. Akın poeziyasında geniş yayılan “tolğau” janrının M. Ötemisovlunun yaradıcılığında daha kəskin xarakter alması (9), (11), (14), (17).

2. XIX əsrdə Qazaxıstanda maarifçilik hərəkəti və ədəbi-mədəni mühit. Qazaxıstanın Rusiya tərkibinə qatılması. 1869-cu ildən ölkədə vahid rus-idarə üsulunun həyata keçirilməsi. Rus-qazax ədəbi-mədəni əlaqələrinin genişlənməsi. XIX əsrin 30-50-ci illərində M.Fetisovun Rusiya və Qazaxıstanın ədəbi əlaqələri barədə tədqiqatları. Rus yazıçılarının əsərlərində qazax mövzusu. N.Muravyovun “Qırğız əsiri” qazax mövzusunda ilk poema kimi. V.Uşakovun “Qırğız kaysak”, V.Dalın “Bikey və Maulyana” povestlərində qazax həyatının təsviri.

Qazaxıstana sürgün olunan rus ziyalılarının qazax həyat tərzini, folklor və etnoqrafiyası ilə tanışlığı, yerli ziyalılar ilə əlaqələrinin demokratik ideyaların yayılmasında rolu. Maarifçilik üçün zəmin. XIX əsr qazax maarifçi və demokrat yazıçılarının dünyagörüşünə, onların elmi, pedaqoji və bədii fəaliyyətinə qabaqcıl rus ziyalıların təsiri. Rus dilində təhsil almış, rus mədəniyyəti və Avropa ədəbiyyatı ilə tanış olmuş Ç.Vəlixanov, İ.Altınсарin ilk qazax maarifçiləri kimi. Xalqın mənəvi tələbi ilə XIX əsrdə qazax maarifçilərinin tarixi arenaya çıxması (7), (16).

3. Çokan Vəlixanovun həyat və yaradıcılığı. İlk qazax maarifçisi Çokan Vəlixanovun (1838-1865) 27 illik ömür yolu haqqında məlumat.

Ç.Vəlixanovun elmi yaradıcılığı. Elmi ekspedisiyaların tərkibində Orta Asiya, Şərqi Türkünstan və Sibir xalqları tarixini, folklorunu öyrənən folklorşünas və etnoqraf kimi. “Cunquriya oçerkləri”, “Qırğızlar”, “Çin imperiyasının batısı və Qulca şəhəri” və b. əsərləri. “Manas” dastanının ilk top-

layıcısı və ilk tədqiqatçısı kimi. “Kozı Korpeş və Bayan Slu” dastanının elm aləminə məlum olmasında Ç. Vəlixanovun rolu.

Ç. Vəlixanovun publisistik fəaliyyəti. Əsərlərini rus dilində yazması. Zamanının demokrat görüşlü ziyalı kimi. Çıxışlarında qəbilə-tayfa çəkişmələrinin, çar məmurlarının ədalətsizliyinin tənqidi. Rus yazıçıları ilə, o cümlədən F.Dostoyevski ilə tanışlığı. Peterburqda olduğu illərdə Mirzə Kazım bəylə görüşü (13), (16), (23).

4. İbray Altınсарinin həyat və yaradıcılığı. İbray Altınсарinin (1841-1889) fəaliyyəti, ədəbi-pedaqoji irsi. Qazaxların ilk pedaqoqu, ilk dərslük müəllifi kimi. “Qırğız müntəxəbatı” dərsliyində müəllifin ədəbi-pedaqoji görüşlərini əks etdirən məqalələri, publisistikası, nəsihətamiz şeir və hekayələri. İ. Altınсарinin “Qırçaq Seytqul” və “Bay balası ilə kasıb oğlu” hekayələri. Hekayələrinin didaktik əhəmiyyəti. Əsərlərində nadanlığın tənqidi, əməyin, zəhmətsevərliyin təbliği, bilik qazanmağa, köçəri qazaxları oturaq həyat tərzinə çağırış.

Akın poeziyasının “tolğau” janrı İ. Altınсарinin yaradıcılığında didaktiki görüşləri ifadə etmək üçün əlverişli janr vasitəsi kimi (13).

5. Abay Kunanbayevin həyat və yaradıcılığı. Abayın (1845-1904) həyatı, təhsili, zövqünün və xarakterinin formalaşmasında anasının, nənəsinin təsiri, folklorla, akın yaradıcılığına xüsusi marağı və bələdliliyi. Onun rus ictimai fikrinin qabaqcıl nümayəndələri ilə tanışlığı, rus dilini öyrənməsi.

Abay ictimai xadim və maarifçi kimi. “Qara sözlər”i təşkil edən 45 Söz. 45 Söz kiçik həcmli bədii etüd kimi. Abayın “Qəqliyyə”ləri aforizm nümunələri kimi.

Abayın poeziyasının tənqidi-satirik, fəlsəfi-didaktik xarakteri və problematikası. Abayın əsərlərində realizm və

xəlqilik. Abayın satiralarında tənqid hədəfləri.

Abayın tərcüməçilik fəaliyyəti. İ.B.Krılovdan, A.S.Puşkindən, M.Y.Lermontovdan, C.Q.Bayrondan, İ.B.Hötedən tərcümələri, onların bəzilərinə musiqi bəstələməsi, bəzi rus, Avropa və Şərq klassiklərinin əsərlərini şifahi şəkildə təbliğ etməsi (6), (7), (15), (24).

6. Abayın poemalarında maarifçilik. “İsgəndər”, “Masqud”, “Əzim haqqında nağıl” poemaları və bunların ideya-məzmun xüsusiyyətləri.

“İsgəndər” poeması. Tarixi şəxsiyyət olan Makedoniyalı İsgəndərin obraz kimi seçilməsində şairin məqsədi. Poemada acgözlüyün, tamahkarlığın tənqidi, insanpərvərliyin təbliği. Poemanın əxlaqi-didaktik mahiyyəti.

“Masqud” poeması. İbrətəməz və əxlaqi-didaktik görüşlər fonunda ağıl, tale, aqibət və nəfs problemlərinə şairin orijinal baxışları. Şairin insan idrakını şəxsiyyət, cəmiyyət və məhəbbətin əsası hesab etməsi, ağılsızlığın ağıla hakimliyinin cəmiyyət üçün faciə kimi qiymətləndirilməsi. Cəmiyyətdə aqlın təntənəsinin vacibliyi məsələsi.

“Əzim haqqında nağıl” poemasının Şərq nağıl motivləri əsasında qələmə alınması. Əsərin qəhrəmanı Əzimin simasında zəhmətsevərliyin, insani hisslərin, əqidə dönməzliyinin təbliği (7), (14), (19), (20), (22).

7. Abay və Azərbaycan ədəbiyyatı. Abay və Nizami. Nizaminin “İsgəndərnamə” poemasının təsir dairəsi. Abayın “İsgəndər” poeması.

A.Kunanbayev və İ.Qutqaşınlı, M.F.Axundzadə, Q.Zakir yaradıcılığında tipoloji oxşarlıqlar.

Abay və Azərbaycan maarifçiliyi. Abayın “Qara sözlər”i və A.Bakıxanovun “Təhribül-əxlaq” əsərləri arasında oxşarlıqlar.

Abayın poeziyası Azərbaycan dilində. Şeirlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi. Abayın azərbaycanlı tərcüməçiləri (S.Rüstəm, M.Rahim, Ə.Cəmil, M.Dilbazi, Ə.Ziyatay, Ə.Kürçaylı, Q.Qasımzadə, N.Gəncəli, İ.Tapdıq, R.Zəka, X.R.Ulutürk, E.Borçalı və b.). Abayın “Şeirlər və poemalar” kitabının (1970) nəşri (7), (20), (22).

8. Azərbaycanda Abayşünaslıq. Abay irsinin tədqiqi. P.Xəlilov Abayın ilk tədqiqatçısı kimi. A.Kunanbayev haqqında monoqrafiyalar. F.Ağayevanın “Abay: şəxsiyyəti və ədəbi irsi” (2010), “Abay və Azərbaycan” (2011), “Abayın yaradıcılıq yolu” (2015, rus dilində) adlı tədqiqatları.

Qazax maarifçilərinin Azərbaycanın ali məktəblərində tədrisi. 2011-ci ildə Bakı Dövlət Universitetində Abay adına qazax dili, tarixi və mədəniyyəti mərkəzinin yaradılması (7), (21).

Sərbəst iş mövzuları:

1. Qazax akın poeziyası
2. Ç.Vəlixanov ilk qazax maarifçisi kimi
3. Ç. Vəlixanovun publisistik fəaliyyəti
4. İ.Altınсарinin ədəbi-pedaqoji görüşləri
5. İ.Altınсарinin “Qıpçaq Seytqul” və “Bay balası ilə kasıb oğlu” hekayələri
6. Abayın poeziyası
7. Abayın satiraları
8. Abayın “Qara sözlər”i
9. Abayın “Qara sözlər”i və A.Bakıxanovun “Təhziбül-əx-laq” əsərləri arasında oxşarlıqlar
10. A.Kunanbayev haqqında Azərbaycanda çap olunmuş monoqrafiyalar

Saatların mövzular üzrə paylanması:

№	Mövzular	Cəmi	Mühazirə	Seminar
1	Qazax maarifçiliyinin yaranmasında folklor ilkin qaynaq kimi	4	2	2
2	XIX əsrdə Qazaxıstanda maarifçilik hərəkatı və ədəbi- mədəni mühit	4	2	2
3	Çokan Vəlixanovun həyat və yaradıcılığı	4	2	2
4	İbray Altınсарının həyat və yaradıcılığı	4	2	2
5	Abay Kunanbayevin həyat və yaradıcılığı	4	2	2
6	Abayın poemalarında maarifçilik	4	2	2
7	Abay və Azərbaycan ədəbiyyatı	4	2	2
8	Azərbaycanda Abayşünaslıq	2	1	1
	Yekun	30	15	15

ƏSAS ƏDƏBİYYAT:

1. Abay. Şeirlər və poemalar. Bakı: Azərneşr, 1970, 207s.
2. Ağayeva F. Abay və Azərbaycan. Bakı: Elm, 2011, 136s.
3. Xəlilov P. Türk xalqları və şərq slavyanların ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1994, 432s.
4. Qasımzadə F. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı: Maarif, 1966, 486s.
5. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Apoctoroff, 2014, 612s.

Əlavə ədəbiyyat:

6. Abay. “Əqliyyə”dən. /Çevirən: H.Orucov/. “Ulduz” / Ədəbiyyat və sənət jurnalı/, 2000, № 7, s.56-62
7. Ağayeva F. Abay: şəxsiyyəti və ədəbi irsi. Bakı: Elm, 2010, 176 s.
8. Auezov M. Abay. /Tərcümə edən: Ə.Abbasov/. Bakı: Azərneşr, 1954, 746s.
9. Cəfərov N. Türkün dünyasından türk dünyasına. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 108s.
10. Əmrahoglu A. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 148s.
11. Qazax xalq nağılları. Bakı: Azərneşr, 1988, 250s.
12. Qazax xanlığı: mənbəyi, ənənəsi və irsi. Məqalələr toplusu. Bakı: Şərq-Qərb, 2015, 360s.
13. Məmmədova P. Qazax xalqının ədəbiyyatının və mədəniyyətinin inkişafında maarifçi-demokratların yolu. Bakı, “Dil və ədəbiyyat” (beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 2007, sayı 2(56), s.96-100
14. Saləddin Ə. Gəzdiklərim, gördüklərim... Bakı: Azərneşr, 1988, 144s.

15. SSRİ xalqları ədəbiyyatı müntəxəbatı (tərtib edən: P.Xəlilov). Bakı: Azərbaycan Universiteti nəşr., 1956, 510s.
16. Şamil Ə.Türkçülüyün qurbanları (Qazaxıstan). Bakı: Elm və təhsil, 2013, 164s.
17. Şükürov A. Mifologiya. 6-cı kitab. Qədim türk mifologiyası. Bakı: Elm, 1997, 232s.
18. Teymurov T. Muxtar Auezovun “Abay” romanında bədii detal və təfərrüat. Fil.e.f.dok. ...dis.avtoref. Bakı, 2015, 25 s.
19. Ulutürk X.R. Turan çələngi. Bakı: Qapp-poliqraf, 2005, 873 s.
20. Ulutürk X.R. Dünyanın ədəbi xəritəsi. Bakı: Çinar-çap, 2008, 694s.

Rus dilində

21. Агаева Ф. Творческий путь Абая. Баку: Elm və təhsil, 2015, 175 с.
22. Азербайджанско-казахские литературные связи. Баку: Элм, 1990, 279с.
23. Валиханов Ч. Избранные произведения. Москва: Наука, 1986, 414с.

Türk dilində

24. Kunanbayev A. Nasihat Sözləri. Köroğlu /Eğitim, kültür, sanat ve edebiyat dergisi/. Eskişehir, 2015, sayı 1, s.20-21

“Türk xalqları ədəbiyyatında türkçülüyn tarixi” fənni magistratura pilləsində “Türk xalqları ədəbiyyatı” ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün nəzərdə tutulmuş ixtisas fənlərindən biridir. Fənn Bakı Dövlət Universitetində 10 ildən artıqdır ki, tədris olunur. Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra sovet dönəmindəki bir sıra məhdudiyyətlər aradan qaldırıldı. Türk xalqları ədəbiyyatı ilk növbədə elmi mövqedən öyrənilməklə, tədris prosesində nəzəri-filoloji araşdırmaların nailiyyətlərindən yararlanmaqla yanaşı, etnik-dini faktor da əsas götürülməyə başladı. Buna görə də magistratura pilləsində türk xalqları ədəbiyyatının ideoloji əsasını təşkil edən türkçülüyn tarixinin ayrıca və xüsusi kurs kimi tədrisi gərəkli və aktual məsələyə çevrildi.

Fənnin məqsəd və vəzifələrindən danışarkən türkçülüyn mahiyyəti, səciyyəvi cəhətləri etnik-millî ideologiyaların yaranmasının zəruriliyindən söhbət açılır. Türkçülük millətsevərlik kimi və onun etnik-millî varlıq uğrunda mübarizədə müdafiə xarakteri daşması, türk mentaliteti və tolerantlıq məsələlərinə toxunulur. Türkçülüyn humanist xarakteri və başqa etnoslara, millətlərə xoşgörülü münasibəti, hörmət və ehtiramı onun səciyyəvi cəhəti kimi dəyərləndirilir.

Folklorda türkçülük necə təzahür edir? Folklor etnik təfəkkürün məhsuludur. Mifologiyada, ritualda, folklorda sonradan etnik özünəməxsusluqlara çevriləcək ilkin inanclar sistemi öz əksini tapır. Demək, şifahi xalq ədəbiyyatı formalaşmış etnik təfəkkürün mənbə kimi göstəricisidir, eyni zamanda formalaşmış etnik düşüncənin qorunub saxlanılaraq nəsil-dən-nəslə ötürülməsinin əsas təminatçılarından biri kimi çıxış edir. Şifahi xalq ədəbiyyatı etnik özünəməxsusluqlar məcmusu kimi yazılı ədəbiyyatın bazalarından biri olaraq onun inkişafına təsir göstərir.

“Qarşılıqlı etnik münasibətlər və etnik-millî varlıq uğrunda mübarizə” mövzusunda çıxış edərək deyə bilərik ki,

bütün hallarda etnoslar yalnız fiziki deyil, həm də varlığını qorumaq uğrunda daim mübarizə aparır. Mübarizə vasitələri arasında etnik özünəməxsusluğu təşkil edən faktorlar, o cümlədən ədəbiyyat və mədəniyyət faktoru mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Türkçülük tarixində etnik varlığın qoruyucusu kimi M.Kaşğarının həyatı və elmi fəaliyyəti böyük nümunədir. M.Kaşğarlıdan danışarkən “Divani-lüğət-türk” əsərinin elmi əhəmiyyəti, bu fundamental əsərin yazılmasının əsas səbəbləri, M.Kaşğarının ərəblərə türk dilini öyrətmək cəhdinin səbəbləri, məqsədini gerçəkləşdirmək naminə Məhəmməd peyğəmbərə istinad etməsi, onun istinadına haqq qazandırması, mütəfəkkirin qarşısına qoyduğu elmi məqsədi, türk dilini ərəb dilinin assimilyasiya səviyyəsinə çatan təsirindən qoruması məsələlərindən geniş bəhs etmək lazım gəlir. M.Kaşğarının “Divani-lüğət-türk” əsəri etnik varlıq və mövcudluq uğrunda məqsədyönlü və sisteməlik mübarizənin ilk və əvəzsiz nümunələrindən biridir.

Türk xalqları ədəbiyyatında türkçülüyn tarixinin öyrənilməsində mühüm tədqiqat obyektlərindən biri Y.Balasaqunlunun yaradıcılığıdır. “Y.Balasaqunlu və türkçülük” mövzusunda bəhs edərkən onun yaşadığı dövr, bu dövrdə fars dilinin poeziya dili kimi türklər arasında geniş yayılması, dövlət işlərində fars dilinə üstünlük verilməsi, nəticədə farsların türkləri və onların dilini aşağılaması məsələlərinə aydınlıq gətirilir. Türk dili bədii yaradıcılıq, xüsusən poeziya və dövlət quruculuğu sahəsində ardıcıl şəkildə işlənmədiyinə görə passivləşmişdi. Məhz bu dövrdə Y.Balasaqunlunun ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi əhəmiyyətinə görə əvəzsiz olan türk dilində “Qutadqu bilik” əsəri meydana çıxdı. Əsərin “Türk “Şahnamə”si adlandırılması və Ə.Firdovsinin əsəri ilə eyni vəzndə yazılması türk dilinin yaradıcılıq imkanlarını ortaya qoydu. Türk dilinin də “Şahnamə” səviyyəsində, məhz əruz vəznində əsər yaratmaga

qadirliyini sübuta yetirdi. Y.Balasaqunlunun türk hökmdarlarına dövləti türk törələri arasında idarə etmələri üçün zəruri prinsipləri türk dilində yazması və əruzunu ilk dəfə türk dilinə tətbiq etməsi və s. türkçülük ideologiyasının formalaşmasında mühüm mərhələ idi.

“İslam dini və ədəbiyyatda türkçülük”dən danışarkən vurğulanır ki, türk ziyalıları islam dininə deyil, islam dini pərdəsi altında türk etnosunun ərəbləşdirilməsi və ya farslaşdırılması siyasətinə qarşı qələmlə və sözlə mübarizə aparmışlar. Ə.Yəsəvinin fəaliyyəti və yaradıcılıq irsi bu istiqamətdə nəzərdən keçirilir. Onun sufi ideyalarını türk dilində yazmasının etnik və ictimai-siyasi baxımdan tarixi əhəmiyyəti böyükdür.

Ə.Yəsəvi, M. Kaşğarlı, Y.Balasaqunlu irsindəki türkçülük ideologiyasının ifadəsi ənənəsinin davami kimi Y.Əmrə yaradıcılığı nəzərdən keçirilir. Sufi şairi Y.Əmrənin sufi əsərlərini türk dilində yazıb yaratması, türk xalq şeiri vəzninin formalarından istifadə etməsi bu ənənənin davamı idi. Orta əsrlərdə bədii yaradıcılıqda sufi ideyaların təbliği etnik-milli maraq və mənafeələrin qorunması siyasətinin tərkib hissəsi idi. Bu dövrdə xüsusilə şair Yunus Əmrə sufi əsərlərini türk dilində yazıb yaratmaqla xalq arasında seçildi.

Bu ənənəni daha sonra Əlişir Nəvai (1441-1501) davam etdirdi. Bu sahədə ən böyük xidməti Ə.Nəvainin ilk dəfə türk dilində “Xəmsə” yaratması oldu. Bununla da türk təfəkkürünün və türk dilinin “Xəmsə” kimi möhtəşəm sənət nümunəsi yaratmağa qadirliyini bir daha sübuta yetirdi. Bu baxımdan o, M. Kaşğarlı və Y.Balasaqunlu ənənələrini davam etdirirdi. Şairin sufi şeirlərinin böyük qismini türk dilində yazması Ə.Yəsəvi və Y.Əmrə ənənəsinin davamı demək idi. Əlişir Nəvai bədii yaradıcılığı ilə yanaşı, elmi yaradıcılığında da türkçülük ideologiyasına xidmət göstərmişdir. Onun “Mühakimətül-lügətəyn” əsəri türkçülüyn proqram əsəri idi. Əsərdə fars xalqını və dilini

qətiyyəən aşığılamadan şairin iki dilin müqayisəsi ilə istənilən mətləbin, problemin və fikrin poetik ifadəsində türk dilinin imkanının fars dilindən daha geniş olması elmi cəhətdən əsaslandırılır.

Türkmən ədəbiyyatında milli ideologiyanın daşıyıcısı Məxdumqulu Fəraqi (1730-1780) idi. Etnik şüurun bazasında milli şüur Məxdumqulu yaradıcılığında xüsusi anlam qazandı. Türkmən anlayışı onun poeziyasında türk məfhumuna qarşı qoyulmadan ön plana keçirildi.

XIX əsr türkçülük ideologiyasının inkişafında yeni mərhələ idi. Türk dünyası, xüsusən də Qafqazda, Volqaboyunda və Orta Asiyadakı türk xalqları və dövlətləri çar Rusiyası tərəfindən işğal olunmuşdu. Bununla da dini etiqadı fərqli hakim etnosla münasibətlərin tənzimlənməsində yerli etnosun müqavimət gücü işə düşmüşdü. Türk xalqlarının ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatında və ədəbiyyatında cədidizm, qədimizm və maarifçilik hərəkatları başlanmışdı ki, bu hərəkatların əsasında türkçülük ideologiyası dayanmışdı. Yeni mərhələdə türkçülük özünü qoruyub saxlama vasitəsi idi. Məxdumqulu ənənəsi güclənmişdi. M.F.Axundov(1812-1878), Abay Kunanbayev (1845-1904), İbray Altınsarin(1841-1889) və başqalarının irsində təbliğati xarakterli türkçülük ön planda idi. XIX əsrdə türkçülüyn azərbaycançılıq, özbəkçilik və s. formasında təzahürünə meyl artdı. Bunu həm inkişafın təbii gedişi, həm də çarizmin zorakılıq əsasında gerçəkləşdirdiyi siyasətinin nəticəsi hesab etmək olar.

XIX əsrin sonlarından, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq milli şüurun intibahı və türkçülük iki istiqamətdə inkişaf edirdi: 1) Dövrün ziyalılarının türk dünyasının mənəvi birliyini nəzərdə tutan türkçülüyn; 2) XVII – XVIII əsrlərdən başlayaraq etnik şüurun milli şüurla tədricən əvəzlənməsi ilə milli faktorlara diqqətin artırılması.

Türkiyə ədəbiyyatında türkçülük ideologiyasının görkəmli nümayəndələri Z.Göyalp, M. Əmin Yurdaql, Ö.Seyfəddin idi.

Ziya Göyalp (1876-1924) XX əsrin əvvəllərində Türkiyədə başlayan türkçülük hərəkatının ən öndə olan şəxsiyyətlərindən biri idi. Z.Göyalp vahid Turan dövləti daxilində türkün ortaql dil, mədəniyyət, ortaql amallara sahib olmasını arzulamışdır. Onun “Türkçülüyn əsasları” əsəri türkçülüyn proqramı idi.

“Türkiyənin ilk milli şairi” adını almış M.Yurdaql (1864-1944) xalqla milli mənlüyini qavratmaqla çalısmışdı.

Türkçülük görüşləri Ö.Seyfəddinin (1884-1920) əsərlərində daha çox təbliğ olunmuşdur.

Ömər Seyfəddin (1884-1920) görkəmli türk yazıçısıdır. Balıqəsir vilayətinin Gönən qəzasında doğulub. Atasının Qafqaz türklərindən olduğu güman edilir. İbtidai təhsilinə Gönəndə başlamış, ailəsi ilə İstanbula köçdükdən sonra təhsilini burada davam etdirmişdir. Yaradıcılıqla şeirlə başlasa da, türk ədəbiyyatında görkəmli nasir kimi tanınmışdır. Qələmini müxtəlif janrlarda sınaqlamaqla baxmayaraq, daha çox hekayə ustası kimi məşhurdur. Yaradıcılıqlı Milli ədəbiyyat dönəmi (1911-1923) illərinə təsadüf edir.

1911-1912-ci illərdə yayınlanan “Gənc qələmlər” jurnalının əməkdaşları milli ədəbiyyat yaratmaq üçün milli dilin son dərəcə vacibliyini önə çəkirdilər. Milli ədəbiyyatçılar türk ədəbiyyatının təqlid mərhələsindən çıxaraq yaradıcılıqlı mərhələsinə keçməsinə, bunun üçün də türk xalqlının həyatına yönəlməsinə və dilin sadələşdirilməsinə istəyirdilər. “Yeni dil” uğrunda mübarizə məsələsinə ilk dəfə ortayla atan, “Gənc qələmlər”in yaradıcılarından biri, həmçinin bədii əsərləri ilə bunun gözəl örnəklərini verən milli ruhlu yazıçıl Ömər Seyfəddin idi. Ömər Seyfəddin milli dil və ədəbiyyatın qızqlın tərəfdarı olmuşdur. Ədibin dil, ədəbiyyat haqqında görüşlərini xarakterizə edən “Yeni lisan” adlı məqaləsi Milli ədəbiyyatın

bir növ konsepsiyası idi. Ədəbiyyatda lüzumsuz sözlərə yer vermədən, parlaq cümlələr işlətmədən, bəzək-düzəksiz ədəbiyyat yaratmaq düşüncəsi onun hekayələrinə də xasdır. Dildə sadələşmənin və türk hekayəçiliyinin ən parlaq təmsilçilərindən olan yazıçı hansı mövzularda yazmışdır? Türk həyat tərzindən, türk qadınından, türk çocuğundan, türk kəndlisindən, türk adət-ənənələrinin gələcək nəsillərə ötürülməsinin vacibliyindən, türklərin apardığı müharibələrdən, türklərin rəşadətindən, əzmkarlığından, heysiyyətindən, türk əsgərinin qəhrəmanlığından, torpaq uğrunda şəhid olmaqdan, “əzməyən əzilir” düsturunu heç vaxt unutmaqdan, dilə, dinə, vətənə, millətə məhəbbətdən, türklüyü parçalayanlara qarşı ayıq-sayıqlıqdan, türklük amalından, məqsədindən...

Ö. Seyfəddin özü də Balkan savaflarında iştirak etmiş və yunan əsirliyində olmuşdur. Bu səbəbdən də müharibə mövzusu onun əsərlərinin əsas mövzularındandır. Ədib müharibəyə qarşı çıxır, Türkiyəni müharibəyə sövq edənlərə etiraz səsini ucaldırdı. Müharibənin baş verdiyi dövrdən sonra da hələ uzun illər ölkəni fəlakətə sürüklədiyini, insaniyyəti məhv etdiyini hekayələrində (“Zeytun və çörək”) diqqət mərkəzində saxlamışdır. Əgər ölkən müharibə şəraitindədirsə, xalqın xoşbəxt deyilsə, sən də xoşbəxt ola, azad nəfəs ala bilməyəcəksən. Bu fikirlərlə biz “Çanaqqaladan sonra” hekayəsində tanış oluruq. “Çanaqqaladan sonra” hekayəsində yazıçı vətənin ağır günlərində əylənməyə haqqımızın olmadığını bir daha nəzərə çatdırırdı. Ö.Seyfəddin qəhrəmanının dili ilə xalqı, milləti üçün narahatlığını ifadə edir, hər kəsi vətənin taleyi üçün ayıq-sayıq olmağa çağırırdı: “Öz adını bilməyən, öz dilində yazmayan, düşmənlərini qardaş sayan millət yaşaya bilərdimi? Sabah öz adını bilməyən, öz dilində yazmayan, düşməni qardaşı bilən millət rusların, fransızların, ingilislərin əlində Hindistan xalqı kimi əsir olacaq, onlara heyvan kimi xidmət edəcək, mədəniyyətdən, yəni insaniyyət və əxlaqdan məhrum olacaqdı”.

Türkiyə bölüşdürülmək, parçalanmaq, tamamilə məhv olmaq təhlükəsi qarşısındadır. Hekayənin 45 yaşlı qəhrəmanı hesab edir ki, ölkə azad olmayınca əylənə, qayğısız yaşaya, hətta evlənə bilməz. Bu keyfiyyətlərinə görə onu “dəli” adlandırırlar. Hamiyyə qəribə təsir bağışlayan bu adam hesab edir ki, əgər ölkə dağılmaq, parçalanmaq, əsir olmaq təhlükəsinə məruz qalıbsa, bu ölkədə dünyaya övlad gətirmək elə dünyaya əsir gətirmək deməkdir: “Trablis müharibəsindən sonra birdən-birə üzərimizi alan Balkan fəlakəti onu yatağa saldı. Ümumi müharibə elan olunanda evində qıc oldu. Ruslar Ayasofyada xaçlarını asacaqlar, Qərbi Asiyanın bu küncündəki minillik türk tarixi yox olacaqdı.” Amma ingilis, fransız toplarına tuş gələn Çanaqqalada düşmən darmadağın edildi, məhvə məhkum vəziyyətində olan bir ölkənin möhtəşəm qələbəsi təmin olundu. “Məğlubedilməz sayılan ingilislərin bayraqları yerə endirildi. Hələ ruslar... İstanbulu ələ keçirmək üçün bu müharibəyə qatıldıqlarını nitqlərində elan etməkdən başqa heç bir iş görə bilmədilər.” Yalnız bundan sonra hamıya “maraqlı” görünən bu şəxs evlənir və doğulan qızına “Məfkurə” adını qoyur.

Milli ədəbiyyat dönəmində yaranan əsərlərə şübhəsiz, o dövrün məşhur fikir axınları-osmanlıçılıq, islamçılıq, qərbçilik, türkçülük axınlarının böyük təsiri olmuşdur. Ö.Seyfəddinin hekayələrində türkçülük görüşləri daha geniş təbliğ olunmuşdur. “Türklük məfkurəsi” yazısında yazır: “...Mənsub olduğumuz millət “Türklük”dür. Demək türklərin iki türlü həyatları vardır: 1. Şəxsi: yəni hər türkün ayrı-ayrı həyatı.2. Ümumi: yəni bütün türklərin həp birlikdə keçirdiyi millət həyatı, türklük... İştə bu ümumi həyatı qüvvətləndirmək, ona yıxılmaz bir istiqbal hazırlamaq “Türklük məfkurəsi”dir. Ö.Seyfəddin əsl türk yazıçısı olaraq, türkün mənafeyini daim qorumağa çalışmışdır.

“Qızılalma haradır” hekayəsində türk idealının simvolu Qızılalma haqda padşahın hüzurunda qızğın müzakirələr gedir,

bunu çözməyə çalışırlar. Hər kəz öz fikrini söyləyir, Qızılalmanın “padşahımızın bizi aparacağı yer”, “haqqın padşahı aparacağı yer” qənaətinə gəlinir. Qızılalma real coğrafi məkan olaraq deyil, türklərin birləşə biləcəkləri, daha doğrusu, qovuşacaqları diyar kimi təsəvvür olunur.

Türkiyə ədəbiyyatında “Qızılalma” ideyasının böyük təbliğçisi şübhəsiz, Ziya Göyaldır. O, əsərlərində Qızılalma məkanını Turan olaraq düşünmüş, vahid Turan dövləti daxilində türkün ortaq dil, mədəniyyət, ortaq amallara sahib olmasını arzulamışdır. “Qızılalma” əsərində də bu istəyini:

Son arzumuz budur fani dünyada

Türkün, varacağı Qızılalmaya.

-şəklində dilə gətirmişdir. Qızılalma hakimiyyətin simvoludur, türkün gerçəkləşdirmək istədiyi ideali, türkün mənəvi hədəfidir.

Qızılalmaya çatmaq istəyi “Vire” hekayəsində də ifadə olunur. Bu hekayədə ağıllı, cəsur türk komandanlığının bacarıq və qüdrəti heyranlıq doğurur. Bu fikirləri “Qaramanın qoyunu, sonra çıxar oyunu” epiqrafı ilə başlayan “Kötük” hekayəsi haqqında da söyləmək olar.

Xalq yaradıcılığına müraciət edən yazıçı folklor motivlərindən də yararlanmışdır. Yaxşılıq, doğruluq, xeyirxahlıq kimi keyfiyyətləri təbliğ etdiyi “Qurumuş ağaclar” hekayəsi buna misaldır. Yazıçı hekayələrində satiraya da meyl edir, incə yumorla cəmiyyətdəki mənfilikləri tənqid edirdi. “Kolleksiya” hekayəsində pulun cəmiyyətdəki rolu və törətdiyi iyrəncliklərin şahidi oluruq. Hekayədə varlı həyat sürən üç nəfər ailə üzvündən danışılır. Lakin bu ailənin varlanmasının əsas səbəbi başqa zənginlərə bənzəmir. Bəs onlar bu var-dövləti nə ilə qazanmışlar? Əsəri oxuduqca bu sualın cavabı aydınlaşır.

Qadın və ananın cəmiyyətdəki mühüm rolunu anlamaq baxımından “Fon Sadriştaynın arvadı” və “Fon Sadriştaynın oğlu” hekayələri xarakterikdir. Bu hekayədə türk qızı ilə evli olub, sonra alman qızı ilə evlənən Sədrəddinin (almancaya

uyğun olaraq Fon Sadriştayn) həyatından bəhs olunur. Sədrəddin bədxərc, israfçı hesab etdiyi türk qızını atıb, daha qənaətcil, heç bir israfçılığa qəti yol verməyən, dəmir kimi nizam-intizamlı alman qadını ilə evlənir. Burada ədib alman qadınını belə xarakterizə edir: “Alman qadınının nə demək olduğunu siz bilməzsiz. Bütün Almaniya, bütün almanlıq, bütün almanlığın zənginliyi, alman ordusunun gücü alman qadınının əsəridir...” Türk qızı üçün “olduqca şıq, olduqca gözəl, fransızca danışan, pianoda çalmağı bacaran bir qız... sanki canlanmış, insan şəklinə girmiş bir şeir” ifadələrini işlədir, amma onun türk qızlarına xas olmayan xüsusiyyətlərini - ev işlərinə baxmağı bacarmayan, tənbel, bədxərc olduğunu da qabardır. Bununla da əslində türk qızını malik olduğu bu xüsusiyyətləri ilə alman qadını – mənəvi dünyanın olmadığı maddi xoşbəxtliklə müqayisə edir. Bunun nəticəsini hekayənin sonuna saxlayır. Alman həyat tərzinin, düşüncəsinin doğru tərəfləri də vardır ki, yazıçı bunların dövrünün Türkiyəsi üçün vacibliyini təbliğ edir. “Alman imperatrichasının qənaətə son dərəcə riayət etdiyini”, “pul qazanmaq kişinin, qazanılan pulun bərəkətini artırmaq da qadının vəzifəsidir”, “bizdə bankirlər belə aşpaz, xidmətçi tutmurlar” haqda düşüncələri ilə bu fikirləri təlqin edir. Amma evliliyin intizamla istirahət olduğunu söyləyən Fon Sadriştaynın sözlərinin ardınca müəllif: “Fon Sadriştaynın süni istirahətindən, hər anına məntiq və hesab qarışan səadətindən, camaşır yuyan, yemək bişirən, döşəmə silən... sahildəki kiçik evdə bədxərc, hesabını bilməyən, gözəl bənizli, zərif, şıq bir qadınla borc içində, mənəvi-maddi iztirablar içində... təbiətin sakitliyi içində səssiz, mürgülü yaşamaq daha şirin deyildimi?”-deyir. Fon Sadriştaynın alman xanımı “otuz ildir əri türk olduğu, Türkiyədə yaşadığı halda, qaldığı ölkə haqqında heç bir məlumatı yox idi”, “... iyirmi səkkiz il bir dam altında bir yerdə qocaldıqları halda ruhları bir-birinə yad idi”. Ö.Seyfəddin hekayədə uşağın tərbiyəsinin, yetişməsinin tək qaynağının ana

olduğunu diqqətə çatdırırdı. Hekayədə milli şairin dili ilə: “mən hər şeyi anamdan öyrəndim. Anam məni dini bir vəcd içində böyütdü. Şeirimdə duyduğunuz lirizmin mənbəyi ondan aldığım dini tərbiyənin həyəcanlarıdır. Şeirlərimi, hekayələrimi, tragediyalarımı əvvəlcə nağil şəklində ondan eşitdim. Onun xalqdan olan ruhu mənə xalq sevgisini, xalq eşqini aşıladı”-sözlərini dedizdirirdi. Fəon Sadriştayn anası türk olan bu gəncə alman qadınından təxminən eyni yaşlarında olan oğlunu müqayisə edərkən sarsılır.

Ö.Seyfəddinin yaradıcılığı üçün bu fikir deviz ola bilər: türk olmaq üçün türkcə danışmaq, türkcə düşünmək, türklərə məxsus həyat tərzini yaşamaq, türk adət-ənənəsinə riayət etmək vacibdir.

Vaxtilə böyük ədibimiz Y.V.Çəmənşəminli əcnəbi qızlarla evlənmənin aqibətini, onlardan doğulan uşaqların gələcəyini belə izah edirdi: ”Əcnəbi qızları islamıyyəti qəbul edirlərsə də, türklüyü qəbul etmirlər. Çünki tərbiyələrinin, böyüdükləri mühitin və təlim aldıkları dövlətindən dinlərini dəyişsələr də, millıyyətlərindən çıxma bilməzlər – firəng qızı firəngliyində, nemsə qızı nemsəlikdə əbədi qalırlar. Odur ki, doğduğu balalar da bizim millətdən olmayıb, anasının getdiyi yol ilə gedir: tərbiyə ana əlində olur, o da balasını öz dili ilə danışdırıb, öz ruhu ilə bəsləyir”.

Ömər Seyfəddin həmçinin Azərbaycanla bağlı bir sənətkardır. Yazıçı Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin dünya dövlətləri tərəfindən tanınmasını müjdələyən “Azərbaycanın istıqlalı münasibətiylə” adlı məqalə ilə çıxış edərək bildirirdi: “Azərbaycandakı qardaşlarımızın istıqlalı Avropada təsdiq edildi. Bu, bizim üçün böyük bir sədətdir...” Ömər Seyfəddin müstəqilliyini elan edən Azərbaycanı türk dövlətləri arasında bir körpü hesab edirdi.

Ömər Seyfəddin müxtəlif mövzularda, sadə və aydın dildə yazdığı hekayələri ilə türk ədəbiyyatını zənginləşdirmişdir. Çox gənc yaşlarında (36 yaş) vəfat

etməsinə baxmayaraq, dəyərli sənət əsərləri yaradaraq böyük bir irs qoyub getmiş, Türkiyə ədəbiyyatında özünəməxsus yaradıcılıq yolu ilə iz qoymağı bacarmışdır. Onun əsərlərində qoyulan problemlər bu gün də aktualdır. Elə buna görədir ki, sənətkarın doğulduğu Gönən şəhər bələdiyyəsi hər il “Ömər Seyfəddin hekayə yarışması” keçirir və bu görkəmli nasirin adı, xatirəsi daim əziz tutulur.

Ö.Seyfəddinin yaradıcılığı üçün bu fikir deviz ola bilər: türk olmaq üçün türkcə danışmaq, türkcə düşünmək, türklərə məxsus həyat tərzini yaşamaq, türk adət-ənənələrinə riayət etmək vacibdir.

Bu zaman Azərbaycanda türkçülük və azərbaycançılıq ideologiyası var idi ki, türkçülük Ə.Hüseynzadə və onun təsis etdiyi “Füyuzat” jurnalı ətrafında cərəyan edirdi. C.Məmmədquluzadə, onun “Molla Nəsrəddin” jurnalı isə azərbaycançılıq ideologiyasını təmsil edirdi.

Tatarıstanda türkçülük bu dövrdə İ.Qasıpın adıyla bağlıdır. Onun “Tərcüman” jurnalının türk dünyası üçün vahid dil yaratmaq uğrunda mübarizəsi təqdirəlayiq idi.

Orta Asiyada türkçülüyn siyasiləşmiş forması kimi cədidizm hərəkatı öndə idi.

Sovet dönəmində bolşevik-kommunist sisteminin rus insanı modelinə uyğun sovet insanı yaratmaq siyasəti hökm sürürdü. İlk növbədə türk xalqlarının tarixi saxtalaşdırılmaqla onlar keçmişindən ayrı salınır, yaddaşsızlaşdırılırdı. Sovet hakimiyyətindən əvvəl yazıb yaradan və xalqın, ölkənin taleyini, gələcəyini düşünən sənətkarlar mənəvi və fiziki repressiyalara məruz qalırdı. Türk xalqlarının repressiyalara məruz qalan söz adamları (Çolpan, A.Qədri, Ə.İbrahimov, M.Cumabayev, Şəkərim və b.), fiziki cəhətdən aradan götürülənlərlə yanaşı, sağ qalanlar sona qədər nəzarət altında saxlanılırdı (məsələn, M.Auezov və b.).

Sərt senzür rejimi tətbiq olunur və türkçü şəxsiyyətlər xalq düşməni elan edilirdi. Türkçülüyn mərkəzi Türkiyə idi.

Türkçülüynün ağırliq mərkəzini bədii ədəbiyyat daşıyırdı. Buna türk xalqları ədəbiyyatında Oljas Süleymenovun yaradıcılığını nümunə çəkmək olar.

Hər bir dövlət öz maraqlarından çıxış edərək həyat, düşüncə tərzini, adət-ənənəsini, psixologiyasını və s. başqa xalqlara qəbul etdirməyə məqsədli şəkildə cəhd göstərir. Etnik-milləti assimilyasiya prosesinə qarşı mübarizədə ədəbiyyatın xüsusi rolu və əhəmiyyəti var. M.Auezovun “Abay”, A.Qədirinin “Ötən günlər”, İ.Şıxlının “Dəli Kür” və s. kimi romanlarda, o cümlədən XX əsrin ikinci yarısında yaşayan sənətkarların müxtəlif növdə və janrda yazdıqları əsərlərdə dilin qorunması, tarixi həqiqətlərin, etnik-milləti özünəməxsusluqların bədii təsviri türkçülüynün ifadəsi idi. Bədii ədəbiyyat etnosda müqavimət enerjisinin güclənməsinin və fəallaşmasının əsas bazalarından biridir.

Müasir dövrdə geniş miqyasda türk xalqları arasında yaxınlaşmanın qarşısının alınması və yadlaşmanın gücləndirilməsi məqsədi ilə cəmiyyətə matik işlər aparılır. Bu gün də ümumtürk mədəniyyətini daha da zənginləşdirmək, ədəbi-mədəni əlaqələri inkişaf etdirmək istiqamətində böyük işlər görülür. Türk xalqları tarixində və ədəbiyyatında türkçülük iki istiqamətdə inkişaf edir: birincisi, ardıcıl nəzəri axtarışlar və bunların türk xalqları arasında əlaqələrin gücləndirilməsi məqsədini güdməsi. İkincisi, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənətdə ənənəvi türkçülüynün davam etdirilməsi. Bütün bunlar türkçülüynü təbliğ etmək, türk xalqlarını mənəvi dəyərlər baxımından birləşdirmək məqsədinə xidmət edir.